

УДК 808.206

**Праблемы перакладу тэрміналагічных словазлучэнняў
з кампанентам-дзеепрыметнікам у сучасных
тэрміналагічных слоўніках**

Гіруцкая Л. А., Сахончык А. П.

Беларускі нацыянальны тэхнічны універсітэт

Асаблівае месца ў сістэме вывучэння студэнтамі тэхнічных ВНУ дысцыпліны “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” займаюць пераклады навукова-тэхнічных тэкстаў (з рускай мовы на беларускую і наадварот). Вядома, што ў 50-80-я гг. ХХст. большасць навукова-тэхнічнай літаратуры ў нашай краіне друкавалася на рускай мове. У 90-я гг. пашырылася выкарыстанне беларускай мовы ў розных сферах дзейнасці грамадства і паўстала пытанне аб стварэнні і ўпарадкаванні нацыянальнай беларускай тэрміналогіі. Перш за ўсё пачалася работа па падрыхтоўцы і выданні руска-беларускіх тэрміналагічных слоўнікаў, якія, зразумела, ляжаць у аснове арганізацыі заняткаў па навучанні перакладу. Самай складанай праблемай у авалоданні студэнтамі навыкамі перакладу і засваенні нацыянальнай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі з’яўляецца праблема неадпаведнасці рускіх і беларускіх форм дзеепрыметнікаў. У сучасным беларускім мовазнаўстве не існуе адзінага пункту погляду на тое, уласцівы ці не ўласцівы дзеепрыметнікі незалежнага стану цяперашняга часу з суфіксамі -уч- (-юч-), -ач- (-яч-) і прошлага часу з суфіксамі -ўш-, -ш-, а таксама дзеепрыметнікі залежнага стану цяперашняга часу з суфіксамі -ем-, -ім- сучаснай беларускай літаратурнай мове.

На занятках па перакладзе навукова-тэхнічных тэкстаў з рускай мовы на беларускую студэнты павінны спачатку навучыцца вылучаць непажаданыя формы дзеепрыметнікаў, якія не з’яўляюцца членамі тэрміналагічнага словазлучэння, і замяняць іх рознымі спосабамі (ужывальнымі формамі дзеепрыметнікаў, дзеепрыслоўем або дзеепрыслоўным словазлучэннем, прыметнікамі і спалучэннямі іх з назоўнікамі, даданымі сказамі, дзеясловамі, назоўнікамі, прыдаткам і г.д.). Далей асноўная ўвага надаецца перакладу тэрміналагічных словазлучэнняў з кампанентам-дзеепрыметнікам, для чаго неабходна абпірацца на тэрміналагічныя слоўнікі.

Вядома, што шырокая ўжывальнасць дзеепрыметнікаў у якасці тэрмінаэлементаў - адна з характэрных асаблівасцей рускай навукова-тэхнічнай тэрміналогіі: *палец направляющий, память стирающаяся, регистрирующий слой, слиток кипящей стали, корректирующий светофильтр, отклоняющая сила, мелющий валок, опрокидывающийся бункер, расщепляющийся атом, составляющая летучая, сушилка с сообщающимися камерами, дифференцируемый вектор, замкнутый контур* і г. д.

У беларускай мове перадача такога тыпу тэрміналагічных словазлучэнняў ў сілу адрозненняў граматычных катэгорый мовы-крыніцы і мовы перакладу выклікала і выклікае пэўныя цяжкасці.

Якія ж сродкі перакладу рускіх дзеепрыметнікаў прапануюцца ў сучасных тэрміналагічных слоўніках? Намі былі прааналізаваны матэрыялы такіх слоўнікаў, як Русско-белорусский словарь электротехнических терминов / Н.П. Краевская, Б.В. Гринберг, В.П. Красней.- Мн.: Выш. шк., 1993.(РБСЭТ), Русско-белорусский политехнический словарь : В 2 т. / НАН Беларуси, Ин-т языкознания им. Я.Коласа; Ред. И.Л.Бурак и др. – Мн.: Беларуская навука, 1998.(РБПС), Руска-беларускі слоўнік па машынабудаванні / Лупачоў В.Р.; Рагаўцоў В.І. – Мн.: Веды, 1998.(РБСМ), Русско-белорусский словарь математических, физических и технических терминов / Н.Н. Костюкович, В.В. Люштик, В.К. Щербин; Под ред. Н.Н.Костюковича. – Мн.: «Беларуская энцыклапедыя» им. П.Бровки, 1995.(РБСМФТТ), Русско-белорусский терминологический словарь по металлургическому производству / Ласковнев А.П., Немкович .Н., Волочко А.Т. – Мн.: Бел. навука, 1998. (РБТСМП), Тэрміналагічны слоўнік па вышэйшай матэматыцы длы ВНУ / Т.Сухая, Р. Еўдакімава, В. Трашчякевіч, М. Гудзень. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993.(ТСВМ). Перш за ўсё неабходна адзначыць, што пры перакладзе тэрмінаў з дзеепрыметнікамі незалежнага стану цяперашняга часу назіраецца разнабой. Так, напрыклад, аўтары РБСЭТ у прадмове адзначаюць, што ў перакладной частцы слоўніка абмежаваны дзеепрыметнікі цяперашняга часу на *-учы (-ючы), -ачы (-ячы)*. Тэрміналагічныя спалучэнні з дзеепрыметнікамі на *-уций (-юций), -яций* у большасці выпадкаў перакладаліся такім чынам, каб пазбегнуць не характэрных для беларускай мовы дзеепрыметнікаў на *-учы (-ючы), -ачы (-ячы)*, напрыклад: *демпфирующая система* —

сістэма дэмпфаваная; катящийся контакт — контакт з качэннем; кнопка адключаючаяся — кнопка адключэння; корэктуючая ёмкосьць — карэктуючая ёмістасьць; магнітная адключаючаяся сістэма—магнітная адключальная сістэма; насыцаючыся рэактар — саманасычальны рэактар; прыбор следзячы—прыбор сачэння і пад. Падобнай сістэмы прытрымліваюцца ТСВМ і РБСМ (згасальны, вылучальны, спадальны, абслуговы, прыдатны, металаапрацоўчы).

Аўтары РБПС і РБСМФТТ, побач з прыметнікамі з суфіксамі *-льн, -н-, -ёв-, -ав-, -оўн-*, канструкцыямі з назоўнікамі і апісальнымі зваротамі, шырока выкарыстоўваюць дзеепрыметнікі з суфіксамі *-уч (-юч), -ач (-яч)*: *хларуючы абнал, нізкакіпячая фракцыя, інтэгруючы сільфон, вядучы вал, вяжучае рэчыва, нержавеючы.*

Многія слоўнікі пры перакладзе прапануюць варыянтныя формы: *отстающий ток – адставальны ток; ток, які адстае (РБСЭТ); запіраючы – запіраючы (запіральны), аэрыруючы – аэрыруючы (аэрыравальны), быстропотекающий – хуткапрацякаючы (хуткапрацякальны), вращающийся – які верціцца (вярчальны) (РБСМФТТ).*

Нярэдка ў адным і тым жа слоўніку адсутнічае сістэмнасць пры перадачы ідэнтычных значэнняў тэрміна. Напрыклад: *поле вращающееся — поле вярчальнае і магнітнае поле вращающееся — магнітнае поле з вярчэннем; суммирующая схема — схема суміравання і сумируючий измерительный прибор — вымяральны прыбор з суміраваннем; прибор считывающий — прыбор для счытвання і прибор следящий — прыбор сачэння, регистрирующий прибор — рэгістравальны прыбор, управляющая вычислительная машина—кіруючая вылічальная машына (РБСЭТ), всасывающий вентилятор – усмоктвальны вентилятор, отсасывающий вентилятор – адсмоктваючы вентилятор (РБТСМП).*

Зразумела, разнабой у перадачы рускіх дзеепрыметнікаў не спрыяе ўпарадкаванню беларускай тэрміналогіі і павышэнню культуры беларускай мовы. Таму перад тэрмінолагамі і лексіграфамі стаіць задача дакладна вызначыць дэфініцыю кожнага тэрміна з дзеепрыметнікам і знайсці адпаведныя лексічныя і граматычныя сродкі для яго перадачы ў мове перакладу.